

LÉTÜNK

TÁRSADALOM • TUDOMÁNY • KULTÚRA

A TERMÉSZETTUDOMÁNYOK IDŐSZERŰ
KÉRDÉSEI ÉS DISKURZUSAI
VIRTUÁLIS SZEKCIÓ
www.letunk.rs

FORUM KÖNYVKIADÓ INTÉZET,
ÚJVIDÉK

virtuális

2014

ETO: 32+008+81+82

LÉTÜNK

TÁRSADALOM•TUDOMÁNY•KULTÚRA
SOCIETY•SCIENCE•CULTURE

XLIV. évfolyam, 2014. Virtuális szekció
Year XLIV, issue 2014 Virtual section

FORUM KÖNYVKIADÓ, ÚJVIDÉK
FORUM PUBLISHING COMPANY, NOVI SAD

KIADJA A FORUM KÖNYVKIADÓ INTÉZET
Published by the Forum Publishing Company

Angol rezümék és tartalom:
Rakić-Ódri Kornélia

Szerb rezümék és tartalom:
Németh Ferenc

ETO-besorolás:
Ispánovics Csapó Julianna

A folyóiratban megjelent tanulmányokat felkért szakemberek lektorálták.

All the contributions in the quarterly journal *Létünk* are refereed by external professionals from the relevant field.

A Szerb Köztársaság Oktatási, Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma a *Létünk*-ket M52-es értékű tudományos folyóiratnak minősítette.

A folyóirat az interneten:
www.letunk.rs

TARTALOM

A TERMÉSZETTUDOMÁNYOK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI ÉS DISKURZUSAI

Nemzetközi hatókörű tudományos tanácskozás

Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka
Forum Könyvkiadó Intézet – Létünk folyóirat, Újvidék
2014. október 25., Újvidék

VIRTUÁLIS SZEKCIÓ

	■ ■ Irodalmi szempont	
Lurcza Zsuzsanna	Módszer és rendszer egy hauntologikus korban	9
Bene Adrián	Irodalmi emberkísérletek – A naturalizmustól a biopunkig	22
Romoda Renáta	Gion Nándor <i>A legmagasabb fa</i> című novellájának motivikus elemeket vizsgáló, az ősi misztikus hitvilágot is életre hívó interdiszciplináris olvasata	33
	■ ■ Vizuális szempont	
Pusztai Virág	A látás szabadsága mint a XXI. század elején előtérbe kerülő igény	41
Kocsis Lenke	A kortárs magyar verses regény vizuális szempontú megközelítési lehetőségei	54
	■ ■ Népi és környezeti kultúra	
Balázs Lajos	A születés előtti életről – A népi magzatvédelmi kultúra és a prenatalis medicina	67
Fodor Renáta Kitti – Tóth I. János	A Négy Mancs kampánya és a kettős hatás elve	77
	■ ■ Tanulás és szövegértés	
Somogyvári Lajos	Tanítógépek Magyarországon a hatvanas években	93
Törteli Telek Márta	A szövegértés fejlesztése és mérése	104
	■ ■ Épületek és funkciók	
Lovra Éva	A posztmodern hatása a kortárs múzeumépítészetre	118

Szilágyi Mária

A Nagy Háború következményei a Csekonic-
uradalomban és épületállományában 131

E számunk szerzői 153

Recenzensek 154

SADRŽAJ

AKTUELNA PITANJA I DISKURSI PRIRODNIH NAUKA

Međunarodni naučni skup

Učiteljski fakultet na mađarskom nastavnom jeziku, Subotica

Izdavački zavod Forum – Časopis Létünk, Novi Sad

25. oktobar 2014., Novi Sad

VIRTUALNA SEKCIJA

	■ ■ Književni aspekt	
Žužana Lurca	Metod i sistem u hauntološkoj eri	9
Adrian Bene	Ljudski eksperimenti u književnosti – od naturalizma do biopanka (biopunk)	22
Renata Romoda	Interdisciplinarno čitanje novele Nandora Giona <i>A legmagasabb fa (Najviše drvo)</i> , usmereno na ispitivanje njenih motivacionih elemenata i pojava drevnih mističnih verovanja	33
	■ ■ Vizuelni aspekt	
Virag Pustai	Sloboda vizije kao prevashodna potreba na početku XXI. veka	41
Lenke Kočiš	Mogućnosti vizualnog sagledavanja modernog mađarskog romana u stihovima	54
	■ ■ Narodna kultura i kultura životne sredine	
Lajoš Baláž	O životu pre rođenja – Narodna kultura zaštite ploda i prenatalna medicina	67
Renata Kiti Fodor– Janoš I. Tot	Kampanja Četiri Šape i načelo dvostrukog dejstva	77
	■ ■ Učenje i razumevanje teksta	
Lajoš Šomođvari	Mašine za nastavu u Mađarskoj, šezdesetih godina	93
Marta Terteli Terek	Razvijanje i merenje razumevanja teksta	104
	■ ■ Zgrade i funkcije	
Eva Lovra	Uticaj postmoderne na savremenu muzejsku arhitekturu	118

Maria Siladi

Posledice Velikog rata na vlastelinstvo Čekonič
i na njegovu graditeljsku baštinu 131

Autori ovog broja 153

Recenzenti 154

CONTENTS

CONTEMPORARY ISSUES AND DISCOURSES OF NATURAL SCIENCES

International Scientific Conference

Teacher Training Faculty in Hungarian in Subotica

Forum Publishing Company – Létünk Periodical, Novi Sad
25 October, 2014

VIRTUAL SECTION

	■ ■ <i>Literary Aspect</i>	
Zsuzsanna Lurcza	Method and System in a hauntological Age	9
Adrián Bene	Human experimentation in literature – from naturalism to biopunk	22
Renáta Romoda	Interdisciplinary interpretation of Nándor Gion's novella <i>A legmagasabb fa</i> , examining motif elements, provoking ancient mystical beliefs . . .	33
	■ ■ <i>Visual Aspect</i>	
Virág Pusztai	The Freedom of Vision as a Demand Coming to the Front at the Beginning of the 21 st Century	41
Lenke Kocsis	Possibilities of Visual Approach to Contemporary Hungarian Verse Novel	54
	■ ■ <i>Common and Environmental Culture</i>	
Lajos Balázs	On life before birth – Common culture of fetus protection and prenatal medicine	67
Kitti Renáta Fodor– János Tóth I.	The Four Paws's campaign and principle of double effect	77
	■ ■ <i>Learning and Text Comprehension</i>	
Lajos Somogyvári	Teaching machines in Hungary in the Sixties . . .	93
Márta Törteli Telek	Improving and measuring text comprehension	104
	■ ■ <i>Buildings and Functions</i>	
Lovra Éva	The influence of postmodernism on contemporary architecture of museums	118

Szilágyi Mária

Consequences of the Great War in the
Csekonics Manorial and its Building Stock 131

Authors in this issue 153

Reviewers 154

Lurcza Zsuzsanna

Magyar Tudományos Akadémia – Eötvös Loránd Tudományegyetem,
MTA–ELTE Hermeneutika Kutatócsoport
lurcza_zsuzsa@yahoo.com

MÓDSZER ÉS RENDSZER EGY HAUNTOLOGIKUS KORBAN

Method and System in a hauntological Age

Metod i sistem u hauntološkoj eri

A természettudományok és a szellemtudományok módszer-, rendszer- és igazságfogalma minden bizonnyal kihat egy kor arculatára, társadalmi-politikai-intézményi rendszereire és igazságosságfelfogására egyaránt. A filozófiai destrukció különböző formái, a dekonstrukció, a differencia-filozófia, a posztstrukturalizmus és a posztmodernizmus, illetve a poszt(modernizmus) irányzatai viszont javarészt leéptik a modern szubsztancialista-esszencialista-idealista fogalmi gondolkodást, fogalmi rendszert és módszerfogalmat egyaránt. Ezzel párhuzamosan nyomon is követhető a modernizmus szellemi világának a válsága, de ugyanakkor annak rehabilitálása és affirmálása is – mindez pedig egyfajta hauntologikus hatást kölcsönöz kor nélküli korunk jelenségeinek. Jelen tanulmányban a gadameri hermeneutikai destrukció és a derridai dekonstrukció, valamint a poszt(modernista) elméletek nyomán merülnek fel a tudományok önszemlélete és korszemléletünk jelenségeinek összefüggései.

Kulcsszavak: módszer, módszerkritika, természettudományok, szellemtudományok, hermeneutikai destrukció, dekonstrukció, modernizmus, posztModernizmus, poszt(modernista) Modernizmus, hauntológia

1. GADAMER HERMENEUTIKÁJA MINT MÓDSZERTANI (F)ELVEZETŐ – A SZELLEMTUDOMÁNYOK ÖNKRITIKÁJA

A természettudományok és a szellemtudományok igazságkeresésének módzatai, elméleti és gyakorlati eljárásai között tátongó szakadék a világ- és az önmegismerésnek, valamint a megismerésnek mint olyannak különböző és mondhatni ellentétes irányú megközelítéseinek minősíthetőek. Habár a természettudományok is újabban éppen az ún. „objektív” tudás többarcúságával és viszonylagosságával, valamint a tudományok differenciálódásával igyekeznek számot vetni, napjainkban is megkérdőjelezhetetlenül érvényes az a *tudomá-*

nyos igény, hogy feladatunk a valóság objektív megismerhetőségét, illetve annak hiteles lehetőségfeltételeit feltárni. Éppen ez a megközelítés adja meg a tudomány tudományosságát, ugyanakkor ennek a megkérdőjelezése adja meg a filozófia filozofikusságát. Filozófiailag éppen ezt az objektivitást kérdőjelezzük meg. A megismerés filozófiailag így nem az „objektív” tudás megalapozhatósága vagy lételeménye felől nyeri el filozofikusságát, hanem éppen az ún. igazság relativitásának, többarcúságának felmutatása felől.

A természettudományok módszertana az episztemológiai szemléletmódra alapoz, melynek lényegét „a természet egyformaságába, ismétlődésébe és a természeti törvényekben feltáruló belső rendbe vetett hit képezi” (VERESS 2007: 24). Az episztemológiai módszert így a természetben megmutatkozó „állandó, szükségszerű és általános” (VERESS 2007: 24) igazság felkutatásának igénye hívja életre. Az episztemológiai szemléletmód által feltárt igazságok egyetemes, objektív, örök érvényű, történetietlen igazságokként vannak, illetve igyekeznek megalapozva lenni. E szemléletmód a racionalitásban és a felvilágosodásban leli fundamentumát, melynek lényegi eleme éppen a megismerés határainak a feltárásában rejlik. A racionalitás kijelöli e gondolkodásmód formáját, amelyet a logika, a fogalmi gondolkodás, az ok-okozati megismerés határoz meg. A tudományok módszertana tehát az episztemológiai szemléletmód és a racionalitás kritériumrendszerére épít, mindez pedig a szellemtudományok módszertanára és önszemléletére is erőteljesen rányomta a bélyegét.

A természettudományoknak a szellemtudományokra is kiható fennhatóságát a szellemtudományok módszertani tudatának kritikai hulláma mozdítja el. A természettudományok hatásköréből való felszabadulási kísérlet tekintetében kitüntetett jelentőséggel bír Hans-Georg Gadamer 1960-ban megjelent *Igazság és módszer* című műve, amelyben a természettudományos módszertan fogalomnak a szellemtudományok feletti fennhatóságát illeti erőteljes kritikával, és rámutat a természettudományoktól különböző igazságlehetőségekre, amelyek a műalkotások tapasztalata és az esztétikum világa, valamint a történeti szemlélet felől tárulkoznak fel. Gadamer hermeneutikája alapján a hermeneutika „művészet”, „Kunst” (GADAMER 1984), a megértés művészete, de voltaképpen nem a hermeneutika a művészet, hanem maga a megértés minősül művészetnek, így a megértés hermeneutikailag minden tudományosságtól mentesen *művészetként* tárul fel. Azzal pedig, hogy Gadamer a hermeneutikai beállítódást a művészettel hozza összefüggésbe, radikálisan elhatárolja a hermeneutikai *szemléletet* a tudományos *módszertől*. Szembeállítódik tehát a megértés művészete a megértés tudományával.

A szellemtudományoknak a természettudományok hatása alóli felszabadulási igényének lényeges mozzanata Gadamer hermeneutikai tapasztalatfelfogása, amely nem a tudományos történetietlen „objektivitás” mércéjeként, hanem saját-

tos történeti közegében, a történetiség viszonyában jelenik meg. Hermeneutikailag a következő kritikai kérdések merülnek fel a természettudományos objektív tapasztalatfogalom ellenében: létezhet-e egyáltalán objektív tapasztalat? Ha létezne, akkor tapasztalat lenne-e az „objektív tapasztalat”? Vajon a tapasztalat létmódja lehetővé teszi-e egyáltalán a tapasztalat objektivitását? E kérdések feltevése már előlegezetten magában rejti azt a módszerkritikát és tapasztalatfelfogás-kritikát, amelyet a természettudományok tudhatnak magukénak, ugyanakkor az igazság kérdéskörét a hermeneutika és az esztétika felé fordítva, a maga egyediségében vezeti fel.

A hermeneutikai kritika szerint abban rejlik az objektív tapasztalat problematikussága, hogy az egy olyan pozitív tudáshoz igyekszik eljutni, amelyet nem veszélyeztet a negativitás megtapasztalása. Ez viszont azt a veszélyt hordozza magában, hogy a tapasztalat idealizálttá válik, és éppen a tudomány lesz az, ami őt idealizálja. Amennyiben a tudománynak is lenne egy idealizált csúcspontja, ahol a helyzetben felismerhető összes kérdésre vonatkozó tapasztalat objektiválódhatna, akkor a tudomány ezzel voltaképpen önmagát szüntetné meg. Azonban ez éppen annyira lehetetlen, mint az emberi tapasztalat vélt objektivitásának lehetősége. A természettudományos tapasztalatfogalom a tapasztalatot úgy jeleníti meg, mint ami leszűkül, és mint ami leszűkíthető a törvényszerűségekre és az ismétlődésekre, hermeneutikailag azonban a világra és önmagunkra vonatkozó tapasztalataink nem a tipikusságra vonatkoznak, hanem éppen az egyedi másság megtapasztalására. Ezzel szemben a természettudományos tapasztalatfogalom a természeti jelenségek sokaságában egységet alkotó, egyedi jelenségek közös, ismétlődő vonásának a feltárására irányul (vö. VERESS 2007). Az episztemológiai szemlélet a természettudományos igazságok feltárására redukálódva, a laboratóriumi tapasztalatra, a verifikációs eljárásokra alapozva a vizsgálódásokat kifejezetten a leellenőrizhető, bizonyítható természettudományos tételekre szűkíti le. A hermeneutikai szemléletmód ezzel szemben éppen a dolgok és a jelenségek egyediségének, esetlegességének, véletlenszerűségének, változandóságának a megtapasztalhatóságára alapoz, amelytől elválaszthatatlan a történetiség. A hermeneutikai beállítódásban feltárulkoznak a szubjektív (potenciális) igazságok, melyek sohasem teljesen készen álló igazságok, hanem folyamatosan alakuló önmagunk számára való igazságok, melyek mindig egy kontextusban válnak „igazsággá”.

Mindezek alapján körvonalazódik, hogy a hermeneutikai feladat az igazság *viszonylagosságának, többpólusságának* a felmutatása. E törekvés viszont nem jár egy, az igazság, pontosabban az igazságlehetőségek keresésének a feladásával, inkább az igazság sokféleségének, többpólusságának, többarcúságának, relativitásának a megértéséhez vezet. Gadamer módszertani kritikájában rámutat arra, hogy a megismerésben egy idealizált univerzális, objektív igazság

megtapasztalhatóságára vonatkozó képességünk *korlátolt*, maga is *véges*, és e folyamatban nemcsak a tapasztalat végességét, hanem *önnön végességünket* és korlátoltságunkat is beláthatjuk. Ebben a korlátoltságban viszont nemcsak a korlátoltságunk és végességünk tárulkozik fel, hanem voltaképpen *megmutatkozásunk* lehetősége is, ezzel a lehetőséggel pedig saját „igazságunk” és a rá vonatkozó „szabad” értelmezési lehetőségünk lehetősége adódik. A hermeneutika tehát éppen abban leli érvényességét, hogy az egyedi megnyilvánulásokra, a változatosságra, a változandóságra, az egyszerűsége és az egyediségre fekteti a hangsúlyt. E megközelítés mögött egyrészt erőteljesen ott lappang egyfajta szkepticizmus, amely megkérdőjelezi az „objektív” tudás és az „univerzális igazságok” felfedhetőségének és megtapasztalhatóságának a lehetőségét, viszont megjelenik egyfajta ismeretelméleti optimizmus is, amely abban a gondolatlehetőségben nyeri el jogosultságát, hogy önnön megismerés- és igazságlehetőségünket felfedjük. A hermeneutikai cél így éppen a saját *igazságlehetőségünk*, *igazságlehetőségeink* lehetőségeinek a feltárása. A tapasztalat ezért hermeneutikailag nem úgy merül fel, mint ami leellenőrizhető, egyetemesen igazolható lehetne, hanem az éppen a sajátos egyediségében tárul fel. A tapasztalat hermeneutikailag természetét illetően úgy gondolható el, mint ami önmaga „valóját” számolja fel (és ugyanakkor teremti meg), éppen egyediségéből, továbbhaladásából és nyitottságából kifolyólag. A tapasztalat végessége és önfelszámolása, valamint továbbhaladása azonban önmagaságunk szüntelen és megállíthatatlan átváltozása is, és ezzel egyidejűleg a megismerésben feltáruló, a világra és önmagunkra vonatkozó tudásunk szüntelen újrastrukturálódása is.

2. A DEKONSTRUKCIÓ MÓDSZERNÉLKÜLISÉGE, AVAGY MÓDSZERES-E A MÓDSZERNÉLKÜLISÉG?

A dekonstrukció klasszikus felvázolása szerint, Derrida a nyelvelmélet, az irodalomelmélet és a pszichoanalízis problémáiból kiindulva alakította ki azt a szemléletmódot, amely az 1960-as évektől dekonstrukció néven terjedt el. Habár nem könnyű és nem dekonstrukcióhoz méltó a dekonstrukciót eldekonstruktívizálva felvázolni, hiszen a dekonstrukció éppen az, ami kivonja vagy kivonni igyekszik magát a felvázolhatóság, a meghatározhatóság, a definiálhatóság alól – mégis felmerül a kérdés, hogy hogyan vélekedjünk a dekonstrukció névvel ellátott *műveletről*, amely az 1960-as évektől egyre inkább meghatározza a humán tudományok szemléletmódját? Derrida egyik úgynevezett „definíciója” a dekonstrukciónak – amely voltaképpen nem akar definíció lenni – a következőképp hangzik: „*plus d'une langue*” (DERRIDA 1998: 116). A dekonstruktív művelet mint „*plus d'une langue*”, vagyis „*több mint egy*”, „*multiplikáció*”, „*megsokszorozódás*”, „*több mint egy nyelv*”, ugyanakkor nyelv-

vet meghaladó, azt szétfeszítő „több mint nyelv”, de egyszerre a „kevesebb mint egy”, a „szóródás”, a „megkésetttség”, a „befejezetlenség”, a „kevesebb mint a nyelv”, „kevesebb mint pusztán egy tiszta nyelv” – a nyugati metafizikai hagyomány erőteljes kritikai hullámát jeleníti meg.

Derrida dekonstrukciója lázadásnak tekinthető a módszer elsődlegessége, egyeduralma és egyáltalán bármiféle uralma ellen, hiszen a dekonstrukció minden módszertani és metodológiai szükségszerűség nélküliként és elleniként, pontosabban azokat dekonstruálóként gondolható el. A dekonstrukció a módszer és a struktúra ellenében fogalmazódik meg, felülbírálvá azt, hogy például a struktúra olyasmi, ami mindig sematizál, semlegesít, és egy esszenciális rendszer-középpont tételezését részesíti előnyben (vö. DERRIDA 1981: 278–279). Derrida mindenféle módszer-igény ellenében dekonstrukcióját inkább egyfajta „befejezetlen mozdulatnak” tartja, textuális műveletnek az állandóság ellen. A dekonstrukció így nem nevezhető módszernek, sem eljárás módnak vagy bevett technikának, amely elvezethetne egyfajta „igazsághoz” vagy „megértéshez”, nincs is konkrét szubsztanciális, definitív üzenete, mint inkább az eseményszerűség jellemzi. Így mindinkább kikristályosodik, hogy a paradoxális „igazság” az, hogy nincs igazság. Ha a hermeneutika az igazság megkérdőjelezése, akkor a dekonstrukció „az igazság” megtagadása, dekonstruktíve ugyanis „nincs semmi, amihez hozzáférhetnénk – azon a textuális láncolaton kívül, amely a dolgokhoz köt minket” (CAPUTO 1996: 23–49).

A dekonstruktív műveletekben a szövegek eseményszerűek, folyamatban levések, találkozások, a dekonstrukció így történés és zajlás, eseménysorozat, amely a bevett rendszereket és a rendszert mint olyant igyekszik kimozdítani, kizökkenteni, felborítani. Itt már nincs dialogikus viszonyulásmód, adekvát írásmód, nincs egységes vagy egység nélküli metódus, nem képződik új konkrét standard gondolkodási rendszer. A dekonstrukciót összefüggésbe lehetne hozni a filozófiai szkepszisekkel, a karteziánus szkepszissel, a husserli epokhéval, azonban a dekonstrukció nem jut, nem juthat el semmilyen bizonyossághoz, tételhez. A dekonstrukció így ellenáll mindenfajta elméletbe, módszerbe, metódusba, rendszerbe való torkollásnak, így soha nem juthat el a metódusig, hanem mindig egy köztes – fantomszerű – térben marad folyamatos keletkezés és kénszenlét között. Derrida ezért is emeli ki, hogy a dekonstrukció „sohasem valósul meg a maga mivoltában, a maga neve szerint, [...] sohasem lesz képes tervezete vagy tárgya egységének meghatározására, [...] sohasem tudja kidolgozni módszerének diskurzusát, sem pedig megjelölni területének határait” (DERRIDA 1991b: 23).

A dekonstrukció a rendszerépítés helyett a felfüggeszthetetlenséggel, a befejezetlenséggel, a lezáratlanság és az eldönthetetlenséggel áll kapcsolatban. A befejezetlenség, a lezáratlanság és az eldönthetetlenség paradox módon utalhat ép-

pen a befejezetlenség, a lezáratlanság és az eldönthetlenség bizonyosságának az elfogadására, ez pedig ugyancsak egyfajta bizonyossággént érvényesülhetne, ha azt rendszerként, metódusként, elvként elfogadnánk, ha annak bizonyosságában is egyáltalán bizonyosak lehetnénk. Mindez jelzi egyrészt a dekonstrukció paradox hatását, másrészt rámutat egy másfajta gondolkodás élményére, olyanéra, amely ellenállni kíván bármiféle rendszerépítésnek.

A dekonstrukció így mint *befejezetlen mozdulat* előfeltételezett „önmagát” a rendszerépítés helyett „*saját*” hatásának, „*saját*” konfliktusos mozgásának adja át. A dekonstrukció így nem pozitív tudomány, nem szerveződik rendszerre, nem definitív, de úgynevezett „végterméke” nem is a rom, a fragmentum vagy a töredék. Nem is lehet végterméke annyiban, amennyiben elfogadjuk, hogy befejezetlen. Azaz nem más mint „*plus d'une langue*”, egyszerre több és egyszerre kevesebb mint „Önmaga”, „maga” is *játék*, *elkülönböződés* (*différance*), *disszemináció* (*dissémination*), *kettős kötés* (*double bind*), „kettős elágazás, kettős igény, kettős ellentmondásos mozgás, kettős kényszer” (DERRIDA 1997: 61), *egyezkedés* (*négociation*), nyom (*trace*) és *nyomok nyoma* (*traces de la trace*). Ahogyan a *différance* is mindig kezdődik, de sosem ér véget, úgy a dekonstrukció sem véglegesülhet, amíg fogalmi rendszer van, amíg nyelv van. Ezek alapján a dekonstrukció sohasem válik igazán jelenvalóvá, sohasem válik készenlétté, befejezetté, hanem mindig egyfajta eljövendőre, egy jelen-nemlevőre, egy „*túl*”-ra, egy „*el*”-re, egy „*hiper*”-re utalt, ezért nincs szubsztanciája, nincs szubsztanciális jelenvalósága. Mindezt a dekonstrukció nem is vall magáénak rendszerbe foglalható konstruktív szándékot, ez azonban nem feltétlenül negatív kategóriaként, nem egyszerű hiányként érvényesül, hanem egyfajta (paradigma)*váltásként* (ha lehetne itt egyáltalán paradigmáról beszélni), még inkább a sorozat egy bizonyos elmozdításaként: „a túlhaladás nem egyszerű kilépés a sorozatból [...]. A túlhaladás – de hívhatjuk-e még így? – csupán a sorozat *bizonyos* elmozdítása” (DERRIDA 1998b: 102) – hangoztatja Derrida. A dekonstruált és a dekonstruálandó fogalmak szüntelenül forgalomban vannak, de nem véglegesülnek soha, nem nyugszanak meg egy azonosságban, nem ülednek le egy jelenlétben, nem társulnak egy statikus jelentéshez, egy definícióhoz, egy bevett eljáráshoz. Valószínűleg éppen ezért állítja Derrida, hogy a dekonstrukció „sohasem valósul meg a maga mivoltában” (DERRIDA 1991b: 23), ezért nem is válik soha képessé meghatározni önmagát és feladatát, sem módszerét és diskurzusát.

Derrida munkássága alapján körvonalazódik, hogy a dekonstrukció státusa a kritikai-dekonstruktív kifejezésekkel áll összefüggésben, vagyis a dekonstrukció maga is „plus d'une langue”, játék, metódus és szabály nélküli egyezkedés (negotiation), kettős kötés (double bind), disszemináció (dissémination), elkülönböződés (différance), végtermék nélküli elhalasztás, nyom (trace) és nyomok

nyoma (traces de la trace). De milyen következményekhez vezet, ha a dekonstrukció és kritikai fogalmainak/kötegeinek¹ (*faisceau*) mozgása, megkettőződése és paradoxális hatása „áttérjed minden szóra és fogalomra, és annak mutatja őket, amik valójában, miközben meg is akadályozza, hogy azok legyenek, amik” (BENNINGTON/DERRIDA 1997: 196)? A dekonstrukció és kritikai fogalmak/kötegei (*faisceau*) egyfajta szubsztancianélküli túliságához vezetnek/vezetnének el, mutatnak/mutatnának rá. Mindezek – a fogalmak helyett kötegeknek nevezett kifejezések – nem pozitív, kész fogalmak, nincs szubsztanciális tartalmuk. Nem válaszolnak a „»Mi« a...?» kérdésre, hanem dekonstruálják azokat, illetve dekonstruálják a kérdésfeltevés azon módját is, amely már eleve előfeltételez egy szubsztanciális entitást vagy egy tiszta egységes azonos szubjektumot, vagyis egy „mi”-t vagy egy „ki”-t. A „»Ki« a...?» és a „»Mi« a...?» kérdések, a logoszhoz és a logologikus beállítódásához kötődő hagyománynak – amely szükségszerűen a *valaMire*-ről beszél (vö. DERRIDA 1989: 63) – a dekonstruktív nyelvhasználat ellentmondani látszik. Ahogy a dekonstrukció nincs/(nem van), (es „ist” nicht), úgy nem is állítja azt, ami van/létezik („ist”). Amit a *derridai kritikai kötegek (faisceau)* „mondani akarnak” – ha mindenképpen mondani kell –, akkor az *fogalom előtti* („vor” dem Begriff), *szó és név előtti* („vor” dem Wort), a *valami*, a „mi” előtti („vor” dem „Etwas”) akar lenni, nem bír már léttel és jelenléttel (vö. DERRIDA 1989: 19). Derrida dekonstrukciója rámutatni látszik a nyelv mondásának és írásának egy másik módjára, mindezzel a nyugat-európai metafizikai hagyomány bizonyos elmozdítását kísérelve meg.

A dekonstrukcióval szemben minduntalan megfogalmazódó költői kérdések egyike, hogy a dekonstrukció általi folyamatosan megújuló leépítések hová vezetnek? Mire megy ki a „játék” a dekonstrukcióban? A semmire? Egy leülepedett, azonos, egységes, jelenlevő és definiálható *valaMire* – kevésbé. Hová vezet a dekonstrukció, eldöntetlenség, talajtalanság? Vagy minek adhat talajt ez a „talajtalanság”? Önmaga céljává válik-e a dekonstrukció? Beszélni kell-e a dekonstrukció öndekonstrukciójáról? A dekonstrukció dekonstruálja a dekonstruálhatót, majd önmagát is? Hogyan, ha *önmagasága* sincs? Marad-e belőle valami, ahol a „valami” is csak tételezett és megújuló dekonstruálás tárgyává válik? A dekonstrukció, szemben a heideggeri destrukcióval, ahol a *destrukció* és *konstrukció* egysége alapoz – *Einheit von Destruktion und Konstruktion* – (HEIDEGGER 1967: 27–36) nem vall magáénak programszerűen konstruktív szándékot. Valójában azonban a dekonstrukció *radikálisan konstruktív (de-Konstruktív)*, nem szubsztanciálisan konstruktív, nem lesz szubsztanciális tartalma, konstruktuma,

¹ Derrida a fogalom helyett a köteg kifejezést használja. Mindezt azzal indokolja, hogy a „köteg szó alkalmasabbnak tűnik annak jelzésére, hogy a javasolt egybegyűjtésnek szövésre, fonásra, kötésre emlékeztető struktúrája van” (vö. DERRIDA 1991a: 43).

de a lebontásokkal, ízekre szedésekkel egy más, befejezetlen, dinamikus új kontextus felé tendál, de nem úgy mintha valaha is leülepedhetne, véglegesülhetne a mindig magára várató kontextus. A de-(Kon)strukció mindezzel felülírja a tiszta destrukció és konstrukció, dekonstrukció és konstrukció oppozicionális szembeállíthatóságát is. Konstruktív, pontosabban de-Konstruktív jellegét mi is fejezhetné ki jobban, mint a humán és a társadalomtudományok egész körére való erőteljes hatása. A de-(Kon)struktív kontextus nem rendelkezik azonos-sággal, egységgel, jelenléttel, így mondhatni már-már nem is létező kontextus, hanem olyan, amely előfeltételezett – fantomszerű – önmagát bármikor átadja „saját” hatásának, a de-(Kon)strukciónak. Talán ebben áll az, hogy a dekonstrukció „befejezetlen mozdulat”, a lehetetlenség élménye, vagyis a dekonstrukció nem lehetséges „*is not »possible«*”, ha lehetséges „*if possible*” (DERRIDA 2000: 192).

3. MÓDSZER-DE(KON)STRUKCIÓN ÉS KRITIKA A POSZT(POSZT)MODERNIZMUS KÜSZÖBÉN

A dekonstrukció úgy tűnik fel mint valami fantomfilozófia, amely egyrészt továbbviszi és radikalizálja a korábbi filozófiák kritikai, destrukciós igényeit, másrészt kiszakítani igyekszik magát e filozófiai hagyományból, a metafizika és a modernizmus szellemi hagyományához kötődő azonosító, egységesítő, univerzalizáló jelenlét-gondolkodásból. De hogyan értelmezzük a destrukció és a dekonstrukció alapján a módszer kérdéskörét? Továbbra is fennáll a kérdés, hogy mi a módszer? Igazsághoz vezet-e a módszer? Vagy mi egyáltalán az igazság? Alkalmazható-e mindig a módszer vagy egy módszer? Létezik-e az „*a módszer*”, a módszer módszere? De létezik-e ugyanakkor a kivülállás mindenféle módszeren, létezik-e a tiszta módszernélküliség? Létezik-e a „*módszeres módszernélküliség*”? Létezik-e a rendszer nélküli rendszer, avagy mentes-e mindenfajta módszernélküliségtől a módszernélküliség, egyszóval rendszeres-e a módszernélküliség, és módszeres-e a módszernélküliség? Leépíthető-e vajon a módszer és módszernélküliség közti bináris szembenállás, amely elgondolás maga is egy rendszerelmélet terméke? Mit hoz a módszeresség, és valóban nem hoz-e semmit a módszernélküliség – ha adott esetben akár elfogadnánk a módszer és a módszernélküliség tiszta, egymástól független létét? Mindezek a jelenségek pedig hogyan hatnak vagy érvényesülnek korunkban? Hogyan tekintsünk a tudományok, a szellemtudományok és a filozófia helyzetére és jelentőségére egy egyre inkább radikalizálódó ugyancsak fantomszerű poszt(poszt)Modern korban?

A szellemtudományok, de kiváltképp a filozófia tekintetében megfigyelhető, hogy az elmúlt két évszázad során a destrukció különböző formái, mint például

a nietschei destrukció, Heidegger destrukció-programja, Gadamer hermeneutikai destrukciója, a derridai dekonstrukció, összességében pedig a differenciafilozófia, a posztstrukturalizmus, a posztModernista és poszt(poszt)Modernista elméletek nyomán a módszeresség és a rendszer tekintélye megkérdőjeleződik, kritikával illetődik, és mindinkább háttérbe szorul. Előtérbe kerül viszont a kritikai hullámok erőteljes vonulata, a metafizika (szüntelenül megújuló és kifulladás) kritikája, ugyanakkor a modernizmus eszmerendszerének kritikája. Az említett diskurzusok javarészt a metafizika ellenében, a metafizika „meghaladásának” szellemében, metafizika-kritikaként, a metafizika meghaladásának „projektjeként” és igényeként fogalmazódnak meg. Nem kérdés azonban, hogy a metafizika meghaladásának különböző programjai ugyancsak a metafizika szellemébe ágyazódó diskurzusok, így egyre kevésbé világos az, hogy ki műveli a metafizikát és ki nem műveli a metafizikát. Derrida maga is hangsúlyozza, hogy „az el-különböződés” (*différance*) továbbra is metafizikai név marad, és minden elnevezés, melyet nyelvünkben kap, voltaképpen metafizikai.

A metafizika kritikájához hasonlatos helyzetet teremt a modernizmus szellemi világának kritikája. Radikalizálódik a modernizmus kritikája, a modernizmus rendszerelméleteinek kritikája, a rendszer-kritika, a módszer-kritika, az ideológia-kritika, a modernizmushoz kötődő politikai rendszerek kritikája, a tudományok területén megfigyelhető modernista módszerek, rendszerek és paradigmák kritikája. Ellehetetlenedik a jelentésbeli azonosság, a modernizmushoz köthető kategorizálhatóság, meghatározhatóság, definiálhatóság, és egyúttal a korunk meghatározhatatlansága, definiálhatatlansága és hauntologikussága érvényesül. Meginog a hagyományos rendszerfogalom és fogalmi rendszer, az univerzális normaalkotás és az egyetemes nyilatkozatok életképessége és működőképessége² csakúgy, mint a különböző intézményi struktúrák, de képviselteti magát a techno-tudomány, a virtuális bürokrácia, a virtuális automatizált bankok világa, a mediatisált média, „a média médiuma” (DERRIDA 1995: 60), a virtuális demokrácia, telekrácia, a „Nagy Testvér” kora, a duplagondol kora, egyfajta hauntologikus kor, amelyet nem lehet megnevesíteni. Megbomlik a „mi” és a „ki” (mint az [id]entitás) egysége, megbomlik maga az Én, a személy, a szubjektum státusa, ugyanakkor mindinkább átláthatatlan hatalmi struktúrák és fantomrendszerek szerveződnek.

² Gondoljunk olyan egyetemes nyilatkozatokra, mint az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, jelen esetben utalunk annak illuzórikusságára, tekintetbe véve a kulturális, vallási, nemzeti, etnikai, társadalombeli, mentalitásbeli, hagyománybeli, szociális, szemléletbeli stb. különbségeket. Egy alaposabb vizsgálattal kimutathatóvá válik, hogy a kortárs jelenségek alapján a társadalmi-hatalmi struktúrák maguk állítják fejre és cáfolják meg, ugyanakkor húznak hasznot és használják fel saját politikai-gazdasági-militáris érdekeikben az Egyetemes Nyilatkozatokat és az emberi jogok retorikáját.

Egyrészt az elkülönöződés, a töredezettség, a fragmentáció, a szóródás, az osztódás, a differenciálódás, a heterogenitás, a másság, az elváltozás, a törés, a decentralálás, a dekulturna, a dekolonizáció és a fragmentáció hatásai érvényesülnek, és ellehetetlenednek a tiszta identitásformák. Másrészt egy logikátlan logikában az egységesülés és az univerzalitás igénye, az új definiálhatóság és kategorizálhatóság, az új normaalkotás és rendszerépítés igénye, a neopolitikai és kulturális egységesülés, a posztmodern kolonizáció és a kiszámítható szubjektum új konstruálása jelenik meg, ugyanakkor az *egyetemes, globalizáló tendenciájú* normák és jogok programjának új érvényesítési kísérletei. Mialatt úgy tűnik, hogy a meghaladás, a meghaladás-programok, a meghaladás-programok meghaladása, a metafizika meghaladása, a metafizika meghaladás-igényének meghaladása, a modernizmus meghaladása, a posztmodernizmus meghaladása, paradoxális módon pedig a meghaladás meghaladása érvényesül, addig fantomszerűen visszakisért a modernizmus és a metafizika kérdezésmódja, a „*Mi a...?*” kérdés, az egységes definíció új igénye, a rendszerépítés, a normaalkotás és a kategorizálhatóság igénye, egy egyre inkább fantomizált hierarchikus, technomediális-tudományos aktualitás-tapasztalatba ágyazódva.

A modernizmus szellemi világa a sokat hangoztatott „válságok” „válságát” (túl)-„éli”, voltaképpen a válságfogalom radikalizálását és inflációját, de éppen ezért a rehabilitását is, vagy netán az elhantolás stádiumát élné. De a gyász elvégzetlen, szinte elvégezhetetlen munkája nyomán közel sem befejezett, hanem hauntologikus viszonyban áll a posztModern, illetve posztposztModern, kortárs jelenségekkel, hiszen párhuzamosan állnak fenn modern, posztmodern és posztposztModern jelenségek vagy azok egyfajta hatásai. A modernizmus többszörösen is visszakisért egy definiálhatatlan, a „poszt”-okban radikalizálódó, kor-értelmezés hauntológiájában. Nem tudni, hogy a posztModernben vagy a poszt(poszt)Modernben a modernizmus élő-e vagy halott, „jóképű hulla”-e, vagy pedig éppen ellentmondani látszik e bináris, kategorikus szembeállításnak. Ahogyan megbomlik a lineáris időszemlélet felfogása, egyre nehezebb identifikálni a már eleve különféle formákban érvényesülő modernizmus végét – és egyúttal egy hauntologikus posztmodernizmus kezdetét – a halál amúgy is problematikus beálltanak különböző megállapításai vagy a tiszta eredet és kezdet tételezésének meghasadása nyomán. A modernizmus hauntologikus (vissza)-kísértéseinek ellenére állítható, hogy a posztmodern jelenség – vagy annak különféle radikalizálódásai – új értelmezések lehetőségét és feladatát állítja elénk, bárhogy is határozzuk meg annak a modernizmushoz való viszonyát.

Az elmúlt évtizedekben kialakult radikális változások, amelyek a társadalom, a (geo)politika, a technológia, a tudomány, az információ, a média és nem utolsósorban a humán tudományok területén figyelhetőek meg, többszörösen szerteágazó elemzéseket igényelnek. Ezzel párhuzamosan viszont egyre inkább lehe-

tetlenné válik egy átfogó, normaalkotó elemzés lehetősége, hiszen a hagyományos szubsztanciális fogalomfelfogások és fogalmi gondolkodások mindinkább differenciálódnak, csakúgy, mint az ezekkel operáló tudományok, ugyanakkor erőteljesen meginognak az átfogó metodológiai beállítódások, és inkább a részproblémák különböző mozzanatait, perspektíváit és elemzéseit kerülnek előtérbe. A kutatások mögött sok esetben ott húzódik a múlt normaalkotó, problémakijelölő tekintélye, fogalmi és beállítódásbeli kerete – ahogyan ezt Nietzsche történetiségkritikája és a heideggeri–gadameri destrukció is jól kifejezi –, másrészt ott húzódik a politikai kultúra önlegitimáló igénye, a tömegmédiák aktualitás-konstruálása, a tudományos és az akadémiai kultúra beszélyének kommercializált, hatalmat alátámasztó, legitimáló tekintélye (DERRIDA 1995: 62). Hogy ebben a közegben mi a filozófiának mint olyannak a szerepe, azt nem kívánom kérdésé tenni. Mindössze arra utalok, hogy jelen tételezés alapján a filozófia feladata, pontosabban egy bizonyos filozófia feladata a társadalmi helyzet kritikai bírálata, az úgynevezett „aktualitás” kritikája, ahogyan erre Derrida az aktualitás dekonstrukciójában, a *The Deconstruction of Actuality* című interjúbeszélgetésben utal, vagyis egyfajta „valóság-szabályozás”, egyfajta fantomvalóság, ugyanakkor etnocentrikus, hierarchikus, hauntologikus, kapitális-techno-tudományos valóság kritikája. A techno-tudományos-kapitalista társadalom lecsökkenti a filozófia státusát, voltaképpen ez a „saját filozófiája” (DERRIDA 2002: 14), mindez pedig a tudományok, az intézmények elkommercializálódásával is kapcsolatban áll, és sok esetben a hatalom legitimálásának szolgálatában áll. Mindez azt is elősegíti, hogy nagyon is takarékosan egy bizonyos fantomrendszer keretei között gondolkodjunk, éppen ezért a filozófia vagy egy bizonyos filozófia, ha van, akkor az mindig *korszerűtlen – Korszerűtlen elméletek –* nevezi meg Nietzsche korszakformáló munkájának címét.

IRODALOM

- BENNINGTON, Jeffrey/DERRIDA, Jacques 1997. Jacques Derrida. = Kis Attila A.–Kovács Sándor S. K.–Odorics Ferenc (szerk.): *Testes Könyv II.* Ictus és JATE Irodalomelméleti Csoport, Szeged, 193–223.
- CAPUTO, D. John 1996. Hideg hermeneutika: Heidegger/Derrida. = Kis Attila A.–Kovács Sándor S. K.–Odorics Ferenc (szerk.): *Testes Könyv I.* Ictus és JATE Irodalomelméleti Csoport, Szeged, 23–49.
- DERRIDA, Jacques 1998b. *A disszeminció.* Jelenkor Kiadó, Pécs
- DERRIDA, Jacques 1991a. Az el-különböződés (La différence). = Bacsó Béla (szerk.): *Szöveg és interpretáció.* Cserépfalvi Kiadó, 43–62.
- DERRIDA, Jacques 1991b. *Grammatológia.* Magyar Műhely/ÉLETÜNK, Budapest
- DERRIDA, Jacques 1995. *Marx kísértetei. Az adósállam, a gyász munkája és az új Internacionálé.* Jelenkor Kiadó, Pécs
- DERRIDA, Jacques 1998a. *Mémoires pour Paul de Man.* Galilée, Paris

- DERRIDA, Jacques 2002. *Negotiations: Interventions and Interviews, 1971–2001*. Stanford University Press, Stanford
- DERRIDA, Jacques, 1981. *Positions*. Athlone, London
- DERRIDA, Jacques: Vendégszeretetgyűlölet. = Boros János (sor. szerk.): *Ki az anya?* Dianóia. Jelenkor Kiadó, Pécs
- DERRIDA, Jacques 1989. *Wie nicht sprechen*. Verneigungen. Passagen Verlag, Wien
- GADAMER, Hans-Georg 1984. *Igazság és módszer*. Egy filozófiai hermeneutika vázlata. Gondolat Kiadó, Budapest
- HEIDEGGER, Martin 1967. *Sein und Zeit*. Max Niemeyer Verlag, Tübingen
- VERESS Károly 2007. *Bevezetés a hermeneutikába*. Egyetemi Műhely Kiadó–Bolyai Társaság, Kolozsvár

Method and System in a hauntological Age

The concept of the method, the system and the truth of natural sciences and humanities certainly affects the image of age and its socio-political-institutional systems, as well as its idea of justice. However, the tendencies of the varieties of philosophical destruction, the deconstruction, the difference-philosophy, the post-structuralisms, the postmodernism or post(post)Modernism largely destruct the existing modern substantial-essential-idealistically conceptual thinking, conceptual system and methodology. At the same time, the crisis of the spiritual word of modernism, as well as its rehabilitation and affirmation are also traceable, which results in a hauntological effect for the phenomena of our ageless age. In this study following the gadamerian hermeneutical destruction and the derridean deconstruction, as well as the theories of the post(post)Modernism there arises an analogy between the self-determination of sciences and the phenomena of the spirit of our time.

Key words: method, methodology critique, natural sciences, humanities, hermeneutical destruction, deconstruction, modernism, postModernism, post(post)Modernism, hauntology

Metod i sistem u hauntološkoj eri

Pojam metodologije, sistema i istine prirodnih i društvenih nauka, svaka-ko utiče na osobenost jedne ere, na njene društvene, političke i institucionalne sisteme kao i na shvatanje pravednosti. Razne forme filozofske destrukcije, filozofija diferencije, i pravci poststrukturalizma i postmodernizma, to jest post-(post)modernizma dobrim delom demontiraju savremen substancijalni-esencijalni-idealistički način mišljenja, sistem pojmova i poimanje metoda. Paralelno s tim može se pratiti kriza duhovnog sveta modernizma, ali i njena rehabilitacija i afirmacija – a sve to daje neku vrstu hauntološkog uticaja na fenomene naše bezvremenske savremene epohe. U ovoj studiji se posredstvom teorije destruk-

cije gadamerske hermeneutike i deridske dekonstrukcije kao i teorije post(post)-Moderne iskazuju korelacije između samosagledavanja nauka i našeg poimanja fenomena epohe.

Ključne reči: metoda, kritika metoda, prirodne nauke, društvene nauke, hermeneutička destrukcija, dekonstrukcija, modernizam, postModernizam, post(post)Modernizam, hauntologija